

67-72-84/3
21.06.19

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
у Національному університеті
«Львівська політехніка»

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Софінської Ірини Дмитрівни
«Філософсько-правова доктрина громадянства»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
(спеціальність 12.00.12 – філософія права)

Актуальність теми. Українська філософія права сьогодні значно розширила своє дослідницьке поле. Нинішня актуалізація обраної для дослідження теми, засвідчує, що вітчизняне правознавство розвивається у руслі сучасних гуманітарних тенденцій. Представлена на рецензування робота покликана здійснити переоцінку окремих досягнень українського правознавства в оголошеній площині.

Магістральною ідеєю роботи є доцільність удосконалення базових засад громадянства як одного із конституційних і фундаментальних прав людини, з урахуванням європейського та світового досвіду, демократичних і конституційних цінностей суверенної держави, із гарантуванням збереження національної ідентичності та захисту національної безпеки.

Подана до захисту робота виконана у відповідності до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року.

Тема дисертаційної роботи відповідає тематиці наукових розвідок Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 року (протокол № 5). Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Для реалізації заявленої мети дисертантом були поставлені такі наукові завдання, виконання яких розкриває особливості сучасної філософсько-правової доктрини громадянства як основи гарантування правовладдя та розвитку демократизму на теперішньому етапі, концептуалізації правової ідентичності особи, як засадничого сегменту кожної держави з виявом цінностей людиновимірного епіфеномену. Усі завдання дисертаційного дослідження, його мета, об'єкт та предмет представлені у тексті Автореферату та Вступі дисертації.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується використанням значної кількості наукової літератури за темою дослідження (більше тисячі джерел – 1043 найменування), значна частина якої належить зарубіжним авторам. Крім належної аргументації І. Д. Софінська представила авторське бачення проблем громадянства у філософсько-правовій площині. Критика толерантна і виважена, з оглядом на особливості сучасного гуманітарного дискурсу.

До позитивних моментів роботи можна віднести і те, що основні ідеї дослідження сформовані на ґрунті міждисциплінарного підходу. Розкриття теми дисертаційного дослідження зумовило звертання автора до значного обсягу філософських, філософсько-правових, культурологічних, теоретико-правових,

історичних та аналітичних матеріалів, а також значної кількості міжнародних та національних законодавчих актів, які мають стосунок до теми дослідження. За результатами дослідження автором було запропоновано власне бачення феномену громадянства в контексті сучасних світоглядних орієнтирів, які по-новому представляють характер взаємовідносин особистості, держави і суспільства. Автор досить аргументовано визначив ключові аспекти проблеми, яка досліджується, її об'єкт і предмет.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що представлена робота є першим в сучасній українській філософії права монографічним дослідженням концептуальних філософсько-правових підходів до розуміння доктрини громадянства. Особистим внеском автора є розроблення понять та класифікацій філософсько-правового змісту і формування пропозицій до законодавства.

В основу методології дослідження покладено такі: діалектичний метод; метод прогнозування, аналітичний та інші. У дослідженні також застосовувалися: структурно-функціональний, логіко-юридичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, семіотичний, статистичний, структурний, системний, герменевтичний тощо.

Позитивне враження в роботі справляє значна за обсягом ілюстративна база, відображена в додатках до роботи (їх розміщено на 25 сторінках), а також укладений дисертанткою глосарій, який охоплює перелік усіх термінів, що є денотатами громадянства. Цікавим є і те, що називається авторським правом на формування основних категорій.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень суттєво підсилений використанням нормативної основи у дисертації, яку становлять Конституція України 1996 р., як *lex fundamentalis*, Європейська конвенція про громадянство 1997 р., закони України, інші нормативно-правові акти, які регулюють питання у сфері громадянства, а також законодавство держав-учасниць ЄС, Ради Європи та ООН.

Інформаційну та емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практики застосування чинного законодавства України та інших держав світу, довідкові видання, а також статистичні дані щодо отримання та припинення громадянства України протягом 2005–2015 років, рішення Міжнародного суду ООН, вибрані рішення Європейського суду з прав людини інші аналітичні матеріали з питань дослідження у сфері громадянства.

Аналіз дисертації І. Д. Софінської дає підстави для висновку: всі зазначені завдання виконані, а поставлена мета в цілому досягнута. Цей аргумент підтверджений одержаними науковими результатами, які є новими. Зроблені висновки щодо того, що вперше: у розділі 4, в якому унаочнено концепцію громадянства в контексті свободи руху в Європейському Союзі; у розділі 5, де проаналізовано аксіосегменти громадянства; у розділі 3, в якому викладені концептуальні основи усвідомлення правової ідентичності особи; у підрозділі 3.2 викладений опис епігенезу права людини на громадянство у європейському і світовому контексті; у підрозділі 3.4 охарактеризована трансформація світоглядних уявлень про правову природу апелятивації у теорії громадянства; у підрозділі 4.4 виконана диференціація особливостей правового статусу біженців та шукачів притулку; у підрозділі 5.3 охарактеризована сучасна проблема безгромадянства та викладені запропоновані зміни й доповнення до Закону України «Про громадянство».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням філософсько-правової доктрини громадянства, в якому сформовані та актуалізовані основні підходи до визначення громадянства в контексті конституалізації правовладдя (верховенства права), впливу мультикультуралізму та консюмеризму, постнаціонального і транснаціонального громадянства, глобалізації та міграції й гарантування прав людини. Результати мають суттєве значення для розвитку вітчизняної філософії права, для гарантування прав людини і забезпечення національної ідентичності та безпеки держави.

Сформоване авторське розуміння ключового поняття: «громадянство має універсальний комплексний характер, оскільки означає не лише формальний правовий статус особи, а й приналежність до держави, вказує на постійний у часопросторі правовий ефективний зв'язок між особою та державою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв» (с. 8 авт.). Автор обґрунтувала доцільність удосконалення базових засад громадянства, як одного із конституційних та фундаментальних прав людини з урахуванням європейського та світового досвіду, демократичних та конституційних цінностей суверенної держави, із гарантуванням збереження національної ідентичності та захисту національної безпеки. Запропоновано створення «каталогу» імен, рекомендованих до застосування органами публічної влади під час державної реєстрації народження на підставі аналізу європейського та світового досвіду, а також рішень Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу (с. 9 автореф.).

І. Д. Софінська визначила основні філософсько-, історико-правові і темпоральні етапи концепції громадянства (античний, класичний, новітній і сучасний) та вказала на перспективи розвитку інституту припинення громадянства (зокрема, внаслідок скасування набуття громадянства і денатуралізації особи), а також встановлення сутності і наслідків безгромадянства.

Автор означила напрями удосконалення національного законодавства у сфері громадянства та правової ідентичності особи на підставі активізації перманентних міграційних процесів в умовах глобалізації та інтеграції України в європейське співтовариство.

До положень чинного українського законодавства у сфері громадянства автор пропонує внести ряд змін та доповнень: додати до основних підстав припинення громадянства денатуралізацію; визначити та регламентувати чіткі критерії відмінності між денатуралізацією та скасуванням набуття громадянства;

встановити заборону на ренатуралізацію особи, беручи до уваги об'єктивні обставини зміни правової ідентичності особи (с. 9 автореф.).

Повнота викладу положень дисертації представлена науковими публікаціями І. Д. Софінської: результати дослідження відображено у монографії і 50 публікаціях, з них три колективні монографії, з яких одна англійською мовою, видана за кордоном (у Польщі); один словник; один навчальний посібник; 24 наукові статті: 19 з яких – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, з них 12 – у журналах, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних (одна англійською мовою у співавторстві); три статті – англійською мовою у наукових періодичних іноземних виданнях держав Європейського Союзу (Греції та Польщі), з яких одна у співавторстві, а також у 15 тезах виступів на науково-практичних заходах (з них 6 за кордоном англійською мовою).

Апробація результатів дослідження. Обговорення дисертаційної роботи відбулося на засіданні міжкафедрального наукового семінару зі спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» зі спеціальності 081 «Право» (протокол № 6 від 21 січня 2019 року). Окрім цього, основні положення дисертації були висвітлені у доповідях та повідомленнях українською та англійською мовами на понад 50 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів» та симпозіумах в Україні та за кордоном.

Зміст дисертаційного дослідження та автореферату співвідносяться. Автореферат, відповідно до його жанрових особливостей, розкриває положення основних структурних частин роботи та містить усі обов'язкові складові, що відповідає особливостям таких текстів.

Практична цінність результатів полягає дослідження полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес, а саме – можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – у наступних дослідженнях доктринальних засад громадянства, формалізації та подальшого його удосконалення на підставі досвіду держав-учасниць Європейського Союзу, Ради Європи й ООН;

– у правотворчій сфері – удосконалення законодавства України щодо: правового статусу особи; способів набуття та припинення громадянства; регулювання розроблення, затвердження та використання реєстру імен, формулювання пропозицій до чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів з питань регламентування критеріїв вибору та реєстрації імені дитини;

– у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Державне право зарубіжних країн», «Міжнародна юстиція» тощо (довідка про впровадження у діяльність Національного університету «Львівська політехніка» від № 67-01-423 від 05.03.2019 р.); для розроблення навчально-методичних матеріалів, курсів лекцій для студентів і слухачів юридичних закладів вищої освіти та факультетів із навчальних дисциплін «Філософія права та методологія наукових досліджень», «Народовладдя в державно-правовому будівництві України» (акт про впровадження у діяльність Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника від 05.12.2018 р.);

– у правозастосовній сфері – для реалізації науково-доктринальної концепції громадянства – у практичній діяльності дипломатичних установ України щодо ідентифікації осіб, народжених екстратериторіально від батьків, громадян України (довідка про впровадження у діяльність консульського підрозділу Посольства України у ПАР № 61612/19-050-б/н від 11.02.2019 р.); у діяльності регіональних органів Державної служби статистики України у сфері правової ідентичності особи, зокрема під час реєстрації народження дітей (довідка про впровадження № 02/-08/08 від 16.11.2018 р.), для оптимізації правозастосовної діяльності у сфері соціального захисту та гарантування основних соціальних прав людини, передбачених Конституцією України

(довідка про впровадження у діяльність Луганської обласної військово-цивільної адміністрації № 9/7076-31 від 05.12.2018 р.).

Не викликає зауважень також і **структура дисертації**. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У цілому аналіз змісту розділів дисертації, висновків до них і загальних висновків дозволяє підсумувати, що мета і завдання дослідження в основному реалізовані. Усі архітектонічні елементи дисертації взаємопов'язані та логічно доповнюють один одного.

У розділі 1 «Теоретико-правові основи осмислення та дослідження правової доктрини громадянства» розкриті гносеологічні, історичні та методологічні засади дослідження.

У пізнавальному діапазоні оцінено пріоритети зарубіжних дослідників, які є усталеними теоретичними та практичними експертними маркерами аналізу філософсько-правової доктрини громадянства, акцентує на очевидній і незаперечній невивченості у вітчизняному контексті проблем доктрини громадянства, її зв'язку з історико-правовими реаліями, давнім взаємозв'язком із європейськими школами вивчення концепції громадянства, які на сучасному етапі суттєво увиразнюють наші завдання як у винятково пізнавальному, так і практичному вимірі.

Другий розділ стосується гносеологічної ретроспекції філософсько-правової доктрини громадянства. «Темпорально-семантичними детермінантами витоків філософсько-правових уявлень про громадянство» дисертант вважає трактат британського філософа Томаса Гоббса «Про громадянина (De Cive)» 1641 р. Щоб створити комплексну оцінку і гносеологічну ретроспекцію філософсько-правової доктрини громадянства, правової ідентичності особи та редукції її онтологічних засад й аксіологічних засад правового регулювання інституту громадянства в Україні автор спирається на відсутність сучасної концепції динамічного праворозуміння у сфері регламентування конституційно-

правового інституту громадянства і застосування правовладдя під час реалізації на практиці права кожної людини на громадянство.

У розділі 3 викладена концептуалізація правової ідентичності та редукція онтологічних засад самоідентифікації у доктрині громадянства. Автор розширює розуміння правової ідентичності особи в імені та громадянстві особи, що відображає ціннісний інструментарій держави, гарантування прав людини, забезпечення національної безпеки та демократії у просторі перманентної глобалізації та міграції.

Розділ 4 присвячений формуванню сучасної концепції громадянства та її експлікації в законодавстві. У ньому пояснена основна ідея громадянства, її сучасна антропосфера; основні способи набуття особою громадянства; уточнені правові засади партисипативної демократії та правовий статус біженців і шукачів притулку.

По-новому сприймається Європейський та світовий досвід формування сучасної антропосфери громадянства у правовій площині» (підрозділі 4.2) із аналізом первинних (філіація) та вторинних (натуралізація, оптація, трансферт) способів набуття особою громадянства, де первинний спосіб набуття громадянства характеризується часовою ознакою – фактом народження особи та не залежить від її волі. Усі вторинні способи набуття особою громадянства застосовуються після її народження та залежать від її волевиявлення (за винятком трансферту громадянства). Тут же звернена увага на те, що з 1978 р. базовий принцип набуття особою громадянства від народження *ius sanguinis* в Європі та у світі набув дещо іншого правового значення у зв'язку із використанням допоміжних репродуктивних технологій (та укладенням договору сурогатного материнства).

Дисертант зауважив на виокремленні правових засад реалізації концепції партисипативної демократії на підставі громадянства (підрозділ 4.3). присвячений аксіологічним денотатам правового регулювання громадянства в Україні та світі. Проаналізовані ціннісні характеристики громадянства в Україні і світі; еволюціонування законодавчого закріплення правового інституту

українського громадянства; вплив міграційних процесів на розвиток етнонаціональної політики; особливості врегулювання припинення громадянства та визначення сутності безгромадянства.

Зроблені інноваційні пропозиції щодо внесення змін до законодавства у сфері громадянства повинне, по-перше, стосуватися не обмеження прав звичайних людей, які мають подвійне (множинне) громадянство від народження, а лише тих, хто прагне стати представниками органів публічної влади із числа секретноносців, тобто осіб, які мають доступ до державної таємниці та скарбниці, представників правничої професії, а також тих, які здійснюють правоохоронні функції для забезпечення державної безпеки і суверенітету України. По-друге, об'єктом відповідних законодавчих змін повинні стати громадяни України, які після народження набули альтернативне громадянство іншої держави у зв'язку із натуралізацією (будь-якою) і виявляють бажання бути обраними/призначеними до органів публічної влади України чи мати доступ до державної таємниці та скарбниці тощо.

Окреслений напрям еволюціонування українського законодавства про громадянство протягом останніх 100 років державотворення (1918–2018 р.р.), який був і є спрямованим на законодавче гарантування антропологічних і аксіологічних констант у парадигмі людиноцентризму, ефективного поєднання захисту прав людини та забезпечення національної безпеки задля реалізації правовладдя.

Схарактеризовано безгромадянство як невидиму проблему, яка ще неартикульована в науковому дискурсі. Названі основні підстави виникнення безгромадянства: дискримінація на етнічному, расовому чи релігійному ґрунті; небажання набуття громадянства у зв'язку із трансфертом громадянства в результаті територіальних змін; колізії та прогалини у законодавстві різних держав щодо набуття громадянства тощо.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі дискусійні положення, неточності та упущення, які, на нашу думку,

потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

1. У дисертації систематизовано стан і рівень наукових досліджень становлення та розвитку філософсько-правової доктрини громадянства (в Україні та світі) як інституту аксіосфери держави. Особливу увагу дисертант приділила науковим доробкам зарубіжних учених, котрі, розмірковуючи про розвиток доктрини громадянства, особливу увагу звертали насамперед на проблеми, пов'язані з уточненням та реформуванням національного законодавства з метою уникнення дискримінації, подолання колізії та прогалин у порівняльно-правовій площині. Сутність правової доктрини громадянства у сучасній українській юридичній літературі є маловивченою і фрагментарно дослідженою, існує плюралізм думок та поглядів щодо її ролі, правової природи та змістових ознак. Однак, окрім докторських дисертацій, є ще й кандидатські роботи вітчизняних дослідників, про які дослідниця нічого не згадує. Зокрема, цікавими є доробки А.-Н. Тарнавської, яка з філософсько-правових позицій розглядає феномен громадянства через призму статусно-ролевих стандартів у суспільстві.

2. Некоректним, на нашу думку, є змістовне наповнення рубрики «Методи дослідження». Автор, подаючи перелік використаних методів в процесі підготовки дисертації, дотримувалася традиційної тричленної системи наукових методів (філософські, загальнонаукові, спеціально-наукові методи). Але при цьому дисертант «занижує» статус окремих методів: діалектичний метод постає як один із загальнонаукових методів пізнання. Виходячи з аналізу тексту дисертації, можна стверджувати, що діалектичний метод став базовим для дослідження доктрини громадянства, оскільки його використання сприяло визначенню закономірностей і типових рис історичного розвитку феномену громадянства. Структурно-функціональний, логіко-юридичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, семіотичний, статистичний, структурний, системний, герменевтичний методи, в інтерпретації автора, є спеціально-науковими методами. За допомогою системного підходу не можна

упорядковувати емпіричні дані (для цього існують статистичний метод і метод узагальнення), тим більше, що цей метод не «працює» в царині формулювання понятійно-категорійного апарату дослідження.

3. В аналізі філософсько-правового уявлення про громадянство у його темпорально-семантичній детермінації вибудованій на основі диференціації чотирьох часових діапазонів: політико-правової хроніки витоків уявлень про громадянство; політико-правової хронографії розвитку уявлень про громадянство; історико-правової тривалості еволюції цього інституту у філософсько-правовому дискурсі та діапазоні «вічного часу». Постає питання про те, що покладено в основу відмінність політико-правової хроніки і політико-правової хронографії?

4. Ряд запитань викликає підрозділ 2.2, в межах якого дослідниця апелює до політико-правових реалій Стародавнього Риму як колиски сучасної доктрини громадянства. Римське право хоча і вражає своєю чіткістю, прозорістю і передбачуваністю, але воно містило велику кількість винятків із правил. Едикт Караккалі, на який посилається авторка, лише означував можливість одержання римського громадянства усім вільнонародженим на території Риму, але для фактичної реалізації його права потрібно було пройти ряд складних процедур. Некоректним також є поділ римських жителів на класи, йтися може лише про громадянські групи, які диференціювалися за трьома статусами – статусом свободи, соціальним статусом та сімейним статусом. Тим більше, що неможна однорядковими вважати такі способи набуття римського громадянства (с. 124 Дисертації) як звільнення з рабства (звільнений набував соціального статусу свого господаря, а рабовласниками могли бути і римські громадяни, і переґрини, і латини), оплата та будівництво будинку в Римі, імпорт пшениці до Риму. Два останні способи - це способи одержання римського громадянства латинами. Викликає подив і той факт, що в процесі підготовки дисертації не були використані фундаментальні праці щодо феномену римського громадянства С. Утченка.

Автор дослідження констатує, що кожен громадянин міста-держави античної Греції, про статус якого свідчив передусім факт народження та

походження від батьків, повноправних громадян, був активним і безпосереднім учасником «творення державної волі», а також посередньо, вибираючи державних урядовців. Громадянство Риму передбачало не лише наявність обов'язків (платити податки чи служити у війську), а й конкретних прав та привілеїв (звільнення від катувань чи тортур). Цікаво, чи ця констатація властива сучасності? Яке розуміння має з цього приводу в дослідниці?

5. Вбачається, що у тексті дисертації мало б знайти місце розгляд понять «людина» і «громадянин». Варто зазначити, що використання поняття «людина» в юридичних документах було започатковане Декларацією прав і свобод людини 1789 року. Якщо поняття «людина» пов'язується із належністю до певної біосоціальної сутності та асоціюється із поняття «житель країни», то поняття «громадянин» вирізняється жорсткою прив'язаністю людини до чітко визначеної держави й суворо окресленими політико-правовими зв'язками особи й держави: йдеться про законодавче закріплення поняття громадянства як постійного юридичного зв'язку особи й держави. Ймовірно, що ці явища стали результатом секуляризації теорії природного права, яка мала місце в XVIII-XIX століттях. Особливістю цього процесу секуляризації було посилення позитивно-правових настроїв серед західноєвропейських правознавців та філософів. Багато хто з них став розглядати право як самостійну регулятивну силу, яка не потребує морально-релігійного обґрунтування своїх норм.

6. Пропозиція дисертантки І. Д. Софінської щодо доповнення Сімейного кодексу України «каталогом імен» видається нам цікавою, але доволі провокативною. Авторка (с. 5 Дисертації) пропонує створити і законодавчо закріпити «каталог рекомендованих» імен для новонароджених під час державної реєстрації. В разі затвердження такого «каталогу» ми матимемо яскравий приклад порушення прав людини.

Загалом висловлені зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом дискусії в ході прилюдного захисту дисертації.

У роботі продемонстровано якісне структурно-змістовне наповнення і змістовно-функціональне навантаження теоретичного викладу матеріалу; добре сформована логіка дослідження і критичний аналіз та толерувано належним чином полеміку з іншими науковцями. Всі структурні частини роботи наповнені адекватним змістом, який відповідає науковій спеціальності, у контенті якої виконана дисертація. Основні питання теми розкриті на належному науковому рівні. Матеріал викладено юридично грамотно, зрозуміло і переконливо, на високому мовностилістичному рівні.

Таким чином, обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих І. Д. Софінською у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази та оптимальному поєднанню методів наукового пошуку. Назагал робота інформативно достатньо насичена, максимально наповнена глибокою пізнавальною новизною, в якій сконденсована праксеологія філософії права. Усе це забезпечило обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Отже, всі положення, заявлені автором як такі, що містять наукову новизну, достатньо повно оприлюднені в авторефераті дисертації, викладені в розділах основної частини дисертаційного дослідження.

Аналіз дисертації автореферату і друкованих праць І. Д. Софінської дозволяє стверджувати, що результати дослідження відзначаються науковою новизною, належною критичною документацією, яка представлена раніше незахищеними у філософсько-правовій науці теоретичними положеннями, що суттєво її оновлюють. Рецензована робота поглиблює наявні філософсько-правові знання щодо природи та специфіки феномену громадянства і є значимим внеском до здобутків сучасної вітчизняної правової науки.

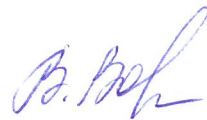
Отже, дисертація Софінської Ірини Дмитрівни «Філософсько-правова доктрина громадянства» містить значну кількість наукових положень, висновків та рекомендацій, які вперше пропонуються у філософсько-правовій науці, сформульовано ряд важливих наукових висновків, пропозицій та рекомендацій,

які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему філософсько-правової науки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація Софінської Ірини Дмитрівни «Філософсько-правова доктрина громадянства» завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки філософії права, тобто відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Автор дисертації на основі прилюдного захисту заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

В. М. Вовк

